

PERTTI HAAPALA

Väinö Linnan elämät

Pertti Haapala arvioi Yrjö Varpion kirjoittaman elämäkerran Väinö Linnasta. Kirjailijan elämä oli monitahoisempi kuin on uskottu. Myös Linnan oma kuva elämästään muuttui aikana, jolloin maalaispoika ja entinen tehtaantyömies oli nostettu kansakunnan oraakkeliksi. Väinö Linnan elämäkerta osoittaa miten selvästi hän oli aikansa ihminen ja samalla aikaansa suurempi.

■ Väinö Linna syntyi vuonna 1920 Urjalassa karjakauppiaan poikana, aloitti elämänsä maatyöläisenä ja kuoli vuonna 1992 akateemikkona ja kaikkien tuntemana kansalliskirjailijana. Suurempaa arvostuksen nousua ei Suomessa voi hankkia. Väinö Linna pyrki menestymään – se oli monella tapaa hänen tavoitteensa elämässä – ja siinä hän onnistui. Hänestä tehtiin näköispatsas jo 36-vuotiaana. Linnan elämäntyö oli menestys myös sikäli, että harva on todella vaikuttanut suomalaisessa yhteiskunnassa yhtä paljon. Nyt Linnasta on kirjoitettu mallinsa kokoinen elämäkerta.¹ Yrjö Varpion kirjoittaman elämäkerran 1 300 palstaa kertovat, että Väinö Linnan menestys ei ollut tähtiin kirjoitettu, vaan monen mutkan ja sattuman takana.

Henkilöhistorian ja Linnan kokemuksen kuvaamisen rinnalla Varpio pyrkii selittämään miten kirjailijan ura liittyi suomalaisen yhteiskunnan dramaattisiin muutoksiin.

Tämä suuri kaari asettaa kirjailijan ja hänen teoksensa kehukseen, jota voisi kutsua kai yhteiseksi kokemukseksi. Jostakin sellaisesta nimittäin Linnan suurmenestyksessä on kysymys sen ohella, että hän oli taitava kirjoittaja. Nämä kaksi tekijää yhdistyvät siinä, että lukijoille Linnan romaanit ovat jo 50 vuotta olleet hämmästyttävän eläviä ja uskottavia kertomuksia – jopa niin uskottavia, että Linnan luomia roomaanhahmoja löytyy myös ”autenttisesta” muistitiedosta.² Varpio kertoo myös teoksessaan (s. 355–356) miten *Tuntemattoman sotilaan* ”oikea” Antti Rokka (tai tämän haamukirjoittaja) käytti omissa muistelmissaan aineistona Linnan romaanin. Myöhemmin Linna itse kertoi, puoliksi leikillään ja puoliksi tosissaan, ettei hän enää muista kumpaan sotaan hän osallistui: siihen, jossa taisteli konekiväärimiehenä vai siihen jota romaani kuvaa.

Tieteellinen elämäkerta

Yrjö Varpion elämäkerran tavoite on kirjoittaa Väinö Linnasta kaikki mitä hänen elämästään voidaan saada tietää. Tämä on ollut Linnan tapauksessa ainoa oikea tavoite. Siksi Linnan elämä valaistaan kronologisena kertomuksena. Esitystavan edut ovat haittoja, eli tiettyjen teemojen kertaamista, suuremmat. Aivan kaikkea tutkija ei kuitenkaan ole saanut selville, vaikka haastatteli itsekin Linnaa useasti. Pääsyy on se, että Väinö Linnan jälkeensä jääneet paperit hävitettiin. Romaaniluonnosten ja muiden käsikirjoitusten

1. Yrjö Varpio (2006) *Väinö Linnan elämä*, WSOY, 704 s.

2. Tämän tiedon olen saanut Urjalan varhaista kansalaisjärjestäytymistä tutkivalta fil. maist. Sami Suodenjoelta (TaY).

lisäksi Linnan kirjeenvaihtoa ei ole tallessa – paitsi vastaanottajien arkistoimat Linnan lähettämät kirjeet. Jäämistön hävittäminen oli kirjailijan oma tahto. Onneksi tallessa on yksi tärkeä ja laaja lähdeaineisto, Pertti Virtarannan 1970-luvulla nauhoittamat keskustelut (noin 50 tuntia) Linnan kanssa. Nauhoilla Linna kertoo tarkasti ja paljon elämästään, tavoitteistaan ja teoksistaan. Nauhat ovat olleet Varpion työn keskeinen lähde. Nauhoitukset on myös litteroitu, mutta niitä ei ole julkaistu. Olisi tärkeitä ja varmasti mielenkiintoista, jos haastatteluita rakentuva Linnan oma kertomus elämästään voitaisiin julkaista. Varpio viittaa muutamana kerran siihenkin, että ei ole saanut käyttöönsä kaikkea perikunnan omistamaa aineistoa.

Elämäkerran alussa Varpio pohtii elämäkerran kirjoittamisen vaikeutta. Hän korostaa että yhdestä todellisesta elämästä voi kertoa monta erilaista tarinaa ja että myös ns. suurmiehen elämässä on ollut monta taitetta, vaihtoehtoa ja sattumaa, jotka olisivat voineet viedä aivan toiseen suuntaan. Kirjailijaelämän vaikuttava lopputulos on pettävän loogisen oloinen. Linnan elämäkertaa lukiessa ei voi olla ajattelematta, miten monta kertaa tulevan kirjailijan elämä oli sotavuosina lähellä päättymistä. Hänellä oli aivan riittävästi todellisia rankkoja sotakokemuksia ollakseen uskottava – ja nimenomaan sodan itse kokenut – kirjoittaja.

Varpion suhde Linnan elämäkertaan on kriittinen. Hän sanoo kirjoittavansa tieteellistä elämäkertaa, tutkimusta kirjailijasta, tämän teoksista ja ajasta, jossa kaikki tapahtui. Varpio haluaa tehdä pesäeron ns. perinteiseen taiteilijaelämäkertaan, jossa kirjoittajan sisäistä elämää luetaan halukkaasti hänen teoksistaan. Samoin hän kieltäytyy näkemästä Linnaa vain aikansa tulkkina vaikka lopulta korostaankin tätä puolta melko vahvasti. Mielenkiintoisin näkökulma on Varpion kriittisyys suhteessa Linnan omaan kuvaan elämästään. Linnakin alkoi maineensa kasvaessa rakentaa uutta identiteettiä, joka näkyi myös siinä, mitä hän muisti omasta elämästään tai millaiseen kehykseen hän sen kulloinkin asetti. Siksi Var-

pio perkaa jonkin verran myös sitä omaelämäkertaa, jonka Linna kertoi Virtarannan nauhoilla. Samasta syystä Varpio on hieman hapan Jaakko Syrjän kirjoittamasta rinnakkaisteoksesta, joka nimensä mukaisesti pitää muistia elämäkerran parhaana lähteenä.³ Syrjän kuvaus Linnasta ja hänen lähipiiristään on ehdottoman mielenkiintoinen ja tarpeellinen, mutta totta on, kuten Varpio sanoo, että lukijalle ei selviä kuka muistaa mitään – tai pettäkö muisti missään. Varpion kriittisempi ote kohteeseensa lisää lukijan mielenkiintoa ja selittää osaltaan myös Linna-myytin syntyä. Mitään dramaattista tai noloa Linnan elämästä ei kuitenkaan löydy. Vaikka hän myöhäisillä päivillään sai palvotun yleisviisaan aseman ja nauttikin siitä, hän pysyi yllättävänkin nöyränä ja vaatimattomana vaikuttajana.

Linnan monta elämää

En yritäkään toistaa Varpion laajaa kirjaa ja Linnan elämän vaiheita, vaan kommentoin niitä kirjan puolia, joihin oma huomio eriyistä kiinnittyi. Otsikko viittaa siihen että Väinö Linnasta löytyy monta elämää: hänen omat, monet hyvin erilaiset elämänvaiheensa, hänen oma kuvansa omasta elämästään, muiden ihmisten erilaiset ja vastakkaisetkin käsitykset hänen elämästään ja vielä hänen luomansa fiktiiviset elämäkerrat, jotka elävät omaa elämäänsä tuhansien ihmisten mielikuvissa ja saavat yhä uusia merkitysyhteyksiä.⁴

Kuten tiedetään Väinö Linna ei ollut torpparin poika, eikä oikeata Pentinkulmaa ole olemassa. Hänen isänsä oli maaseudun ”pikkuporvaristoa”, hyvin toimeentuleva karjakauppias, jolle ensimmäinen maailmansota oli hyvää aikaa. Perhe ei ollut köyhä, eikä isä ollut sosialisti. Perhe kuitenkin köyhtyi, kun isä kuoli 1928 Väinön ollessa 7-vuotias. Suku oli kummaltakin puolelta maatyöväkeä ja Väinö Linna kasvoi ympäristössä, jota leimasi myös köyhyys, tunne oikeudettomuudesta ja sisällissodan jättämä katkeruus. Varpion mukaan Linnan omasta suvusta ja kylästä löytyi paljon aineksia ja ihmistyyppejä tuleviin romaaneihin, vaikka Pentinkulma ei ole Linnan oma ja oikea elinympäristö.

Poikana ja nuorena Väinö Linna tunnettiin nokkelana ja älykkäänä suupalttina, lempinimeltään Pappi ja Profeetta, mutta myös vetäytyvänä ja heikkohermoisena. Koulussa hän aloitti himolukemisen, mikä avasi kokonaan uuden maailman ja teki hänestä jo nuorena ns. kirjallisen ihmisen, vaikka koulu ei juuri maittanutkaan ja opiskelumahdollisuuksia ei ollut. Suurimman vaikutuksen pieneen mieleen jätti Topeliuksen Maamme kirja, jonka aiheet ja teesit ovat jatkuvasti läsnä niin Tuntemattomassa kuin Pohjantähdessä (s. 54–56 ym.). Nuoruuden maailma jätti Linnan tajuntaan maalaiskylän sosiaalisen järjestyksen, rahvaan puhe- ja ajattelutavat ja niiden kanssa riitelevän kirjallisen kuvan isänmaasta.

Väinö Linnasta tuli kirjailija kaupungissa. Lähtöön Tampereelle 1938 liittyy kuuluisa kertomus ”Muuan pikkuseikka”. Virsatynnyrin sisältö kaatui rengin päälle ja tämä päätti vaihtaa ammattia (s. 72–74). Kertomus muuttui aikojen kuluessa ja Linna selitti itse, että hän olisi lähtenyt joka tapauksessa kaupunkiin, koska muuta ei elämässä ollut tarjolla. Hän sopeutui nopeasti sukulaisten avulla tehdastyöväkeen ja ryhtyi myös kaupunginkirjaston suurasiaakkaaksi. Talvisodan jälkeen keväällä 1940 hän astui asepalvelukseen, josta alkoi kesään 1944 asti kestänyt sotilasura. Linna joutui etulinjan taisteluihin heti jatkosodan alussa ja sai sotimisesta runsaan kokemuksen. Varpio kertoo Linnan sotakokemukset ja samalla sen, että ”*Tuntemattomassa sotilaassa* on yllättävän paljon todellisuudesta poimittuja elementtejä”. Vaikka romaani ei ole dokumentti, todettakoon kuitenkin, että niin Linnan kuin Varpion kertoman mukaan sodan todellisuus oli karumpi kuin romaani, jonka sittemmin väitettiin liioitelleen ikäviä asioita.

Kirjailjanalku

Mielenkiintoinen on tieto, että Linna aloitti kirjoittamisen jo rintamalla 1942 ja voitti yhden kirjoituskilpailunkin. Hän laati myös minä-muotoisen sotakronikan ”Yli kahden rajan”. Se lähetettiin kustantajalle, mutta teosta ei julkaistu, koska sotakirjoja sanottiin olevan jo liikaa. Sota ei tehnyt Linnasta

kirjailijaa, mutta herätti hänessä ajatuksen kirjailijasta. Siksi paluu arkeen ja tehtaaseen ei tyydyttänyt kiihkeätä mieltä. ”Seuraavalla kerralla koko Eurooppa on perseellään”, uhosi aloitteleva kirjailija ja tehtaan mieskuoron basso työkavereilleen. Muita harrastuksia olivat ahkera elokuvissakäynti ja jatkuva lukeminen. Nyt olivat lukuvuorossa maailmankirjallisuuden klassikot ja vähitellen myös filosofia ja psykologia. Tästä eteenpäin Linnan vaiheet tunnetaan jo ennestään melko hyvin ja kuka tahansa voi itse lukea hänen varhaiset kirjoitelmansa ja pohtivat artikkelinsa.⁵ Ensimmäisen romaanin *Päämäärä* ilmestyi 1947. Senkin WSOY päätti aluksi hylätä, kunnes käsikirjoitus osui Toivo Pekkaseen käsiin, joka näki siinä kirjailijan ainekset.

Päämäärä ja vuonna 1948 ilmestynyt *Musta rakkaus* tekivät Linnasta oikean kirjailijan, vaikka palkkioilla ei elänytäkään. Häntä markkinoitiin kirjoittavana työmiehenä, jonka teoksissa vilpittömyys ja aitous korvasivat kirjallisia puutteita. Vastaanotto oli hyväntahtoinen ja kannustava paitsi SKDL:n lehdissä, jotka aloittivat Linnan teilaamisen jo esikoisesta. Jos *Päämäärää* ja *Mustaa rakkautta* lukee tarkkanäköisenä yhteiskuntakritiikkinä eikä kypsän Linnan alkuhaparointina tai omana kuvana, ne ovat paljon mainettaan parempia kirjoja. Samaten Linna sai jo tällöin – alle 30-vuotiaana – enemmän nimeä ja apurahoja kuin on sittemmin muistettu. Toisaalta jo tuolloin häntä harmitti karsinoiva ja aliarvioiva työläiskirjailijan leima. No, itsepä hän laittoi *Päämäärän* aloittelevan kirjailijan Valte Mäkisen sanomaan: ”Keskinkertaisuudet eivät nouse täältä. Ne tulevat yliopistosta”.

Linnan tulevien teosten kannalta on pidetty tärkeänä sitä, että hän nuorena kirjailijana tuli mukaan ns. Mäkelän piiriin eli Tampereen kirjastonjohtajan aloittamaan kirjaihminen keskustelukerhoon. Varpio

3. Jaakko Syrjä (2004) *Muistissa Väinö Linna*, 1. osa., WSOY. Teos käsittelee erit. 1950-lukua. Seuraava nide on tulossa.

4. Ks. Antti Arnkil ja Olli Soinivaara (toim.), Tutkimuksia Väinö Linnasta. Teos 2006.

5. Ks. Väinö Linna, Kootut teokset, osa VI. WSOY 2000.

todistaa, että tämä paikallisten älykköjen kerho oli todellakin tärkeä paikka Linnalle. Sitä kautta hän pääsi kiinni kirjalliseen yhteisöön ja keskusteluun. Mukana oli myös kolme tiedemiestä, Veikko Tähkä (psykologia), Reino Ajo (maantiede) ja Alex Matson (estetiikka). Linna itse (ja Varpio) piti juuri Matsonin vaikutusta suurena – kuten myös Eino Kailan. Mäkelän piiristä tuli suomalaisen kirjallisuuden toinen keskus Helsingin modernistien rinnalle ja lopulta sitä vastaan. Siksi onkin ehkä yllättävä tieto, että Linna oli jo alussa paljon tekemisissä Tuomas Anhavan kanssa, vaikka välit sittemmin kylmenivät.

Ennen sotaromaania nuori kirjailija ehti kokea suuren pettymyksen, kun suuri maailmankatsomusromaani *Messias* epäonnistui. Samalla meni paljon terveydestä ja vähäkin mielenrauha. Linnan kriisiä on selitetty myös myöhään lauenneella sotaneuroosilla. Varpio näkee kriisin toisinpäin: se sulki tien, jolla ei ollut tulevaisuutta ja vapautti Linnan kirjoittamaan omalla tyylillä ja omasta päästä.⁶ Sotaromaani valmistuikin helposti ja nopeasti verrattuna monen vuoden jauhamiseen *Messiaan* kanssa – vain viikon tupakkalakko kuulemma lamasi luovuuden! Tosin Linna oli heti sodan jälkeen kirjoittanut jo yhden version sotaromaania mutta siitä ei tullut valmiimpaa. Uudessa romaanissa Linna sanoi laittavansa ”seitsemän veljestä sotaan”. Uutta Varpion esityksessä on ehkä tieto siitä, miten kiinteästi Linna teki romaania Mäkelän piirin ystäviensä kanssa kertomalla kirjasta ja lukemalla otteita kommentoitavaksi.

Menestys on yllätys

Romaani ilmestyi nimellä *Tuntematon sotilas* nopeasti loppuvuonna 1954 mutta ei empimättä. Vasta WSOY:n entisen iäkkään pääjohtajan Jalmari Jäntin kanta ratkaisi asian. Kirjaa kuitenkin siistittiin kirjailijan tahdon vastaisesti. Yli pyyhittiin paitsi rivoudet myös lottien ja upseerien kritiikkiä (tai halventamisia), teloitusten ja sodankäynnin arvostelua ja, jumalanpilkkua.⁷ Myös murreilmaisuja korjattiin. Varpion kanta *Tuntemattoman* ”sensurointiin” on, että poistot olivat pääosin perusteettomia ja

kirjan sisällön vastaisia, mutta ”kustantaja tiesi mitä teki” sovittaessaan teosta ajan sulatuskyvyn mukaiseksi (s. 290–291).

Tuntematon sotilas oli tunnettu menestys ja huikea myynti teki kirjailijasta myös varakkaan miehen. Työmiehen ansiot satakerataistuivat, kun painos nousi yli 150 000. Tämä oli yllätys kaikille, sillä 1. painos oli 4 000. Menestys muutti myös Linnan elämän täysin, vaikka hän ei heti jättänyt työtönsä tehtaassa, vaan ilmoitti jäävänsä sinne, missä hänen kuvaamansa ihmiset ovat. Pian tuli kuitenkin hankittua osake, auto ja maatila. Vaikka mm. arvostettu professori ja sotilas Arvi Korhonen, akateemikko V. A. Koskenniemi ja Matti Kuusi pitivät Linnaa mestarikirjailijana, vastustajakin riitti. Linna sai paljon arvostelua sekä kirjeitse että lehdistä. Hän sai kuulla olevansa monen lajin petturi ja huijari. Toini Havun arvostelu ”Purnaajan sota” jäi kirjallisuudenhistoriaan ja Helsingin Sanomien teko vaivasi Linnaa pitkään. Adolf Ehrnrooth piti romaania armeijan pilkkakirjoituksena, mutta suomalaisten miesten ja myös upseerien enemmistö oli toista mieltä.

Varpio selittää *Tuntemattoman sotilaan* ideoita ja suosiota monenkin tutkijan suulla. Romaani on ajatuksellisesti ja rakenteellisesti rikas ja toimiva. Tämä on totta, mutta suosion salaisuus löytynee sieltä mistä Varpio sitä etsiikin: lukijat löysivät siitä oman ajan mieltä askarruttavat aiheet. Romaanin sisällön ja vastaanoton linkittäminen 1950-luvun modernisoituvaan yhteiskuntaan on hyvä hypoteesi, vaikka jääkin elämäkerrassa toteamusten varaan.

Tuntemattoman sotilaan elokuvaversio tehtiin nopeasti ja isolla rahalla, vaikka puolustusvoimat ei hanketta tukenutkaan ja tarpeelliset panssarivaunut saatiin vasta sisäministeri Kekkonen avulla. Elokuva oli Edvin Laineen versio ja se loivensi romaanin kriittisyyttä. Linna oli kuitenkin itse sitä tekemässä ja hyväksyi muutokset. Lopputulos miellytti jopa puolustusvoimia. Ennen kaikkea elokuva ikäänkuin dokumentoi romaanin henkilöt ja tapahtumat. Heti perään filmattiin myö *Musta rakkaus*.

Linnasta tuli tunnettu ja suosittu kirjailija myös Ruotsissa, mutta käännökset muille

kielille olivat huonoja, ja Varpion mukaan ne tuhosivat Linnan uran kansainvälisenä kirjailijana. Kotimaassa vielä melko nuori, alle nelikymppinen kirjailija viihtyi matineoissa ja Hämeenkyrön maatilalla, missä mm. Mihail Sholohov ja presidentti Kekkonen vierailivat. Kotimaiseen kirjalliseen eliittiin Linna ei kuitenkaan mahtunut. Vastakkainasettelu ja vinoilu modernistien kanssa alkoi 1950-luvun lopulla. Pentti Saarikoski runoili, että ”Toijalan takana ei ole paljon mitään...” ja tarkoitti Tampereen itseoppineita kirjailijoita. Linna vastasi: ”Jos meidän uudet miehemme tulevat yhtä aikaa maaliin suurien miesten kanssa, niin täytyy tarkastaa, ovatko he kierrosta jäljessä”.

Pohjantähti – kertomus Suomen historiasta

Väinö Linna yllätti uudelleen vuonna 1959 julkaisemalla *Pohjantähti*-trilogian ensimmäisen osan. Tulos oli sama kuin ennenkin: romaanin voima mykisti ja ärsytti. Kolme nidettä vuosina 1959–62 tekivät Linnasta Suomen historian uudelleen kirjoittajan.⁸ Näin hän työnsä pitkälti näki, niin sitä luettiin ja niin se vaikutti. Lehdissä alkoi tähän päivään asti jatkunut keskustelu siitä oliko Linnan kuvaus totta vai ei. Linna käytti romaanin kirjoittamisessa paljon dokumenttiaineistoa ja hän ilmoitti, että hän palautti Suomen kansalle historian, joka siltä oli salattu. Varpio kuvaa elämäkerrassa hyvin Linnan aineistoja ja jonkin verran myös kirjoittelua, jossa romaanin yksityiskohtia verrataan ”oikeisiin” paikkoihin, tapahtumiin ja henkilöihin. Varpio on saanut selville, että kustantaja hankki Linnalle avuksi historiantutkijan, dosentti Juhani Paasivirran, joka auttoi Linnaa myös myöhemmin väittelyssä professorien kanssa. Paasivirta julkaisi itse vuonna 1957 teoksen *Suomi vuonna 1918*, joka oli ensimmäinen ns. tasapuolinen esitys sisällissodasta.

Pohjantähden vastaanotossa oli kaksi pääteemaa: väittely kirjan totuudellisuudesta ja siten sen historiallisesta tai poliittisesta arvosta ja keskustelu sen kirjallisesta arvosta. Mielenpitoiset olivat jyrkän vastakkaisia ja kirjailija oli jälleen pettynyt, vaikka rahaa ja mainetta tuli roppakaupalla. Väittelyn ro-

maanin totuudellisuudesta voi nyt ratkaista helposti määrittelemällä asian siten, että tarina ei ole totta, eikä siinä ole ainuttakaan todellista ihmistä, mutta se kertoo todellisista tapahtumista, jotka lukijat kokevat itselleen tärkeiksi. Linna ei halunnut olla historiantutkija, mutta hän halusi oikaista vallitsevaa historiakuvausta, ”virallista ideologiaa”, ja oli siinä mielessä historiantutkija. Varpio korostaa, että Linna otti tämän roolin vasta sitten kun kriitikot olivat tyrmänneet romaanin taideteoksena ja historiäväittelyssä hän tunsii olevansa vahvoilla ja suosiossa (s. 472). Mielestäni Linna otti historian selittäjän roolin jo teosta kirjoittaessaan ja sanoikin sen jo ennen mainittua debattia tutkijoiden kanssa.⁹ Sittenkin 1960-luvulla hänen asemansa historian ja koko suomalaisen kulttuurin analyysoijana vahvistui ja hänestä tuli auktoriteetti jopa tutkijoille. En kuitenkaan allekirjoita väitettä, että Linna olisi näyttänyt tutkijoille mallia tai tietä, sillä tie oli olemassa ilman Linnakin. Hän vain ajoi ensin ja näkyvästi. Samalla alueella liikkuneet 1960-luvun historiantutkijat kuten Juhani Paasivirta, Hannu Soikkanen, Eino Jutikkala, Viljo Rasila, Jaakko Paavolainen ja Tuomo Polvinen muuttivat historiakuvausta ilman Väinö Linnakin.

Varpio kertoo itse ja muiden tutkijoiden kautta miten intertekstuaalinen teos *Pohjantähti* on. Osa teoksen voimasta on siinä miten se ottaa haltuunsa monta keskustelua ja assosioi taitavasti suomalaisten käsityksiä itsestään, historiastaan ja oman ajan yhteiskunnasta. Kovin moni asia aukeaa Topeliuksen, Runebergin ja Raamatun kautta. Tässä mielessä *Pohjantähti* oli ”vanhanaikainen” teos, kuten sanottiin. Jos Linna eläi-

6. Linnan ajatuksia kulttuurista ja yhteiskunnasta esittää hyvin tuolloin kirjoitettu laaja essee *Hiilikoukku lapioksi*, jota Linna tarjosi mm. Parnassoon, mutta joka julkaistiin vasta 1990 (*Murroksia*) ja 2000 (*Kootut teokset VI*).

7. Alkuperäinen versio julkaistiin (WSOY) vuonna 2000 nimellä *Sotaromaani*.

8. Tästä laajemmin ks. Pertti Haapala ”Väinö Linnan historiasota”, *Historiallinen Aikakauskirja* 1/2001, 25–34.

9. Ks. erit. Väinö Linna, *Kootut teokset VI*, s. 107–113.

si nyt, hän voisi vastavetona ja vahingoniloisena pyytää luettelemaan ne teokset, jotka modernistit samaan aikaan kirjoittivat samoista aiheista! Linnaa aliarvioineen kulttuurieliitin suuntaan lensi Pohjantähdessä paljon piikkejä, jotka osa lukijoista tunnisti, osa ei. Pohjantähti onkin – omasta mielestäni – kauttaaltaan sivistyneistön tarjoaman maailmankuvan kritiikkiä ja *siinä mielessä* historian uudelleenkirjoittamista. Tämä lukutapa ei edelleenkään kosketa kaikkia, mutta varsin moni lukija liikuttui (ja liikuttuu) siitä miten vaikuttavasti Linna kuvaa ihmisten kokemaa epäoikeudemukaisuutta ja pientä onnea, joka aina myös hajoaa, siis elämän traagisuutta yleensä.

Sivullinen ja mandariini

Pohjantähden saama kriitikoiden tyrmäys jäi sekin historiaan ainakin siinä mielessä, että jälkikäten katsoen pojat laskivat housuunsa, eikä se kauan lämmittänyt. Nuoret kirjallisuusmiehet (Timo Tiusanen, Arne Kinnunen, Kai Laitinen, Pekka Lounela, Arvo Salo, Jouko Tyyri, Erno Paasilinna, Pekka Tarkka jne.) pitivät Linnaa kelvollisena dokumentaristina mutta huonona kirjailijana. Tiusanen piti kateutta Linnan persoonan, hänen kirjojensa ja hänen lukijoidensa varsinaisena käyttövoimana ja teoretisoi vielä miten ”kauna sosiaalipsykologisten lainalaisuuksien mukaisesti kertyy yhteiskunnallisten asteikkojen alapäähän”. Tästä Linna ei pitänyt ja vastasi: ”Ei ole tullut mieleenikään, että painisin edes samassa sarjassa herrojen kanssa, joita tulee ja menee niin paljon kuin tarvitaan, minkä lisäksi alalla vallitsee kohtalokasta ylituotantoa.”

Linna sai kuitenkin hyvitystä kriitikoiden enemmistöltä, lukijoilta, yhteiskunnan huipulta ja Ruotsista, missä hänelle ehdoteltiin laajasti Nobelin kirjallisuuspalkintoa. Kotimaassa vastakkainasettelu kirjallisen eliitin kanssa jatkui silti pitkään. Linna ei kelpuuttanut hänelle tarjottua taiteen akateemikon arvoa, vaan hänet nimitettiin vuonna 1980 tieteen akateemikoksi. Hän sai kaikkea muutakin yhteiskunnallista kunniaa riittävästi, mutta koki aina olevansa aliarvostettu kirjailija. Tätä hän kompensoi olemalla yli-

arvostettu yhteiskunnallinen vaikuttaja, ”instituutio joka noudattaa instituution paikollisia kuvioita”, kuten Erno Paasilinna pilkkasi. Linnan saamalle asemalle on kuitenkin sikäli turha naureskella, että hän edusti laajasti hyväksytyjä arvoja ja tuskin käytti asemaansa väärin, vaikka oli Varpion sanoin ”Kekkonen kaveri” ja tuki tämän ulkopoliittikkaa – kuten kaikki täysijärkiset suomalaiset. Vielä alamittaisempaa oli vinoilla hänen taloudellisesta menestyksestään vain siksi, että se ei oikein istu köyhistä oloista lähteneelle.

Samalla kun menestys hipoi huippuaan, kirjailija väsyi, vaikka oli alle 50-vuotias. Uutta suurromaania ei enää tullut. Varpio kertoo nyt uskottavasti, että Linnalla oli kuitenkin suunnitelmia ja myös käsikirjoituksia teoksista, joiden aiheina olivat jonkinlainen metafyyminen yhteenveto maailmanmenosta, oma elämä, lapsuus ja äiti. Ainakin ”viisi kiloa paperia” meni roskiin tai poltettiin. 1970-luvulla Linna paistatteli suurmiehenä ja oli enemmän yhteiskunnallinen keskustelija kuin kirjailija. Hän sairastui vakavasti 1984 eli 64-vuotiaana ja menetti puhekykynsä. Hän kuoli keuhkosityöpään 1992 ja haudattiin valtion kustannuksella valtiomiesten tapaan.

Kirjailija kehyksissä

Elämäkerran lopussa Varpio pohtii vielä Väinö Linnan kirjailijakuvaa ja sen muuttumista ja pyrkii laittamaan kirjailijaa isompaan kehykseen. Hän haluaa purkaa kuvaa, jossa Linnan merkitys kytketään hänen kuvaamiinsa ilmiöihin, erityisesti sisällissotaan ja toiseen maailmansotaan. Varpio esittää jonkinlaisena uutuuksena näkökulman, että Linnan tuotantoa tulisi tarkastella aikaisempaa selvemmin ja painokkaammin modernisoituvan Suomen kuvana, siis teosten ilmestymisajankohdasta käsin. Tämä on virkistävä näkökulma – tai itsestäänselvyys. Mitä muuta kirjallisuus voi olla kuin oman aikansa tuote, vastauksia oman ajan kysymyksiin koskivatpa ne menneisyyttä tai tulevaisuutta? Varpio kytkee Linnan elämän ja teokset suomalaisen yhteiskunnan modernisaatioon uskottavasti. Tähän tosin riittävät jo Linnan omat tekstit. Linna istuu hyvin

samaan seuraan kuin monet ajan yhteiskuntatieteilijät (Heikki Waris, Paavo Koli, Pekka Kuusi, Erik Allardt). Linna oli paitsi psykologisoiva kirjailija myös sosiologiaan viehätynyt rationalisti. Varpio esittää Linnan modernina ajattelijana, joka oli ”vanhanaikainen” kirjailija. On luonnollista, että esitys itse yhteiskunnallisesta muutoksesta elämäkerran sivuilla on ylimalkainen ja (sinänsä tarpeettomat) lähdeviitteet ikäänkuin satunnaisesti käteen osuneita.

Synnyin samaan aikaan kun *Tuntematon sotilas* ilmestyi ja opin lukemaan kun *Pohjantähti* tuli luettavaksi, ja *Pohjantähti*-elokuva kuului koulun historianopetukseen. Minulla ei siis ole mitään kompetenssia arvioida Linnan teosten todenmukaisuutta omaan kokemukseen verraten – kuten monet aikanaan tekivät. Voin verrata Linnan luomaa historiakuvaa vain muihin kirjallisiin esityksiin ja dokumentteihin. Nämä kuvat – siis Linnan esitys ja muut lähteet – voidaan asettaa rinnakkain ja verrata niitä.

Virheitä on löydettykin, mutta sillä ei näytä olevan mitään vaikutusta. Historiantutkimuksen moninkertaistuminen ja monet uudet tulokset Linnan teosten ilmestymisen jälkeen eivät nekään ole muuttaneet romaanien asemaa. Tätä on selitetty niin, että tutkijat ovat seuranneet Linnan avaamaa tietä. Tarkemmin katsoen näin ei käynyt, vaan pikemminkin niin että Linnalla, historiantutkijoilla ja kumpienkin lukijoilla on ollut päässään sama kansallisen historian paradigma, joka jäsentää menneisyyttä. Vasta kun se joskus hajoaa, Linnankin teokset alkavat kenties näyttää hassuilta, vanhanaikaisilta tai epäuskottavilta. Tai ne jatkavat elämäänsä taideteoksina, kuten Linna itse toivio ja Varpio ennakoi.

Maailmankuvamme ja historiakuvamme varmasti muuttuu, mutta toivottakoon, että Väinö Linnan kuvaamaa mennyttä maailmaa ei unohdeta pelkästään tietämättömyyden tai välinpitämättömyyden vuoksi. ■